

НАПРЯМ 6. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

АНІСІМОВА Г. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри екологічного права*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Проблема законодавчого забезпечення екологічних прав та обов'язків громадян в сучасних умовах є надзвичайно складною та багатоаспектною. Її дослідженням займаються різні науки, не лише правові, в різноманітних екологічних, соціологічних, філософських та інших напрямках. Формування правової держави в умовах глобалізації значно підвищує інтерес та актуалізує питання щодо реалізації екологічних прав та обов'язків. Як слушно зазначив В. І. Андрейцев, аналізуючи досягнення еколого-правової думки в Україні, що з'явилися певні тенденції, які зводяться до звуження предмета екологічного права, неврахування вимог екологічного законодавства щодо антропозахисту і розвитку відповідних правовідносин. Такі тенденції не лише ігнорують вимоги екологічного законодавства щодо правового забезпечення захисту життя та здоров'я людини та відповідних суб'єктивних можливостей людини в непростих еколого-правових реаліях, а й знижують увагу представників еколого-правової науки до дослідження пріоритетних напрямків науки, зокрема в частині реалізації екологічних прав громадян [1, с. 10].

За останні роки аналізу різних аспектів екологічних прав людини і громадянина присвячено чи мало наукових праць [Див.: 3-6; 10; 13-15], але питанню правового регулювання екологічних обов'язків досі не приділено належної уваги [16]. Теоретична та практична основа дослідження ґрунтується на роботах і висновках фахівців, які досліджують інші галузі юридичної науки, зокрема, конституційне право (Ю. М. Тодика, Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, О. В. Сінкевич, О. В. Пушкіна), міжнародне право (С. В. Шевчук, Л. Д. Тимченко, Л. А. Канаєва, Г. О. Третьякова), теорію держави та права (М. І. Матузов, О. В. Малько, С. С. Алексєєв, П. М. Рабінович, М. В. Вітрук, Т. І. Пашук, О. Ф. Скакун), цивільне право (В. П. Грібанов, О. П. Вершинін, А. В. Власова) та інші.

Екологічні права та обов'язки громадян залежать від можливостей суспільства, рівня його соціального, культурного, економічного розвитку, можливостей їх гарантування та забезпечення. Усі екологічні права та обов'язки громадян доречно розглядати в комплексі та єдності, вони є ключовими елементами еколого-правового статусу громадян. Функціональне призначення екологічного обов'язку полягає в реалізації

механізму еколого-правового регулювання, недозволеним зловживання громадянами своїми правами. Соціальне призначення полягає у формуванні екологічної правосвідомості і культури. Екологічний обов'язок є одним із способів забезпечення екологічних прав, умовою їхньої реальності й ефективності [12, с. 84]

Вони закріплені як в Конституції України [7, 1996. – № 30. – Ст. 141] так і чинному екологічному законодавстві. Їх регламентація на рівні Основного Закону України дає можливість стверджувати, що вони, по-перше, регулюють життєво необхідні й вагомі екологічні відносини; по-друге, складають юридичну базу для формування всієї системи екологічних права та обов'язків; по-третє, відносяться до невід'ємних, невідчужуваних, а основоположні – до природних прав та обов'язків; по-четверте, мають найвищу юридичну силу; по-п'яте, підлягають підвищеному захисту.

Доцільно звернути увагу на невідчужуваний характер екологічних прав та обов'язків громадян. Їх соціально-біологічні властивості обумовлюють істотні положення щодо права приватної власності на природні ресурси та комплекси, права на безпечне довкілля, права на загальне (загальнодоступне) використання природних ресурсів та інших природних прав. Слід вважати, що невідчужувані екологічні права все ж таки є обмежуваними. Відповідно до ст. 64 Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України, а саме в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27-40, 47, 51, 52, 55-63 Основного Закону України.

Відповідно до конституційних приписів «закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними» (ст. 57). В умовах сьогодення громадяни повинні чітко знати власні екологічні права та обов'язки, усвідомлювати їх, мати високий рівень екологічної культури. Е. В. Гірусов констатує, що екологічна свідомість є сукупністю поглядів, теорій і емоцій, які відображають проблеми співвідношення суспільства і природи у плані їх розв'язання відповідно до конкретних соціальних і природних можливостей. Тобто екологічна свідомість ґрунтується на ідеологічних і моральних цінностях, але передбачає їх індивідуальне осмислення. Вона формується із знань і переконань в галузі взаємостосунків суспільства і природи, на екологічно доцільному ставленні до природних ресурсів, вміннях застосовувати науково обумовлені рішення щодо природи: відображає індивідуальний досвід спілкування з природними системами [11]. Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 р. № 2818-VI [7, 2011 – № 26. – Ст. 218] до стратегічних цілей та завдань Національної екологічної політики відноситься підвищення рівня суспільної екологічної свідомості шляхом включення питань формування екологічної культури, екологічної освіти та просвіти в державні, цільові, регіональні та місцеві програми розвитку.

В Основному Законі закріплено, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50), а також кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки (ст. 66). Правові конструкції «кожен має право» або «кожен зобов'язаний» трансформуються практично на всіх осіб. Але в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.) відповідно кожний громадянин України має право на безпечне для його життя та здоров'я *навколишнє природне середовище* (ст. 9); громадяни України зобов'язані *берегти природу*, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог (ст. 12). Як бачимо, мова йде лише про громадян України, та зовсім інший зміст покладений у екологічні права та обов'язки. Зазначена редакція статті 12 Закону за термінологією та конструкцією обов'язків відрізняється від положень, закріплених у чинній Конституції, й більше відбиває доктринальні підходи ст. 65 Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки (1978 р.) [8, 1978. – № 18. – Ст. 268]. Безумовно, в сучасних умовах доречно привести до відповідності Конституції всі приписи екологічного законодавства. При цьому високий ступень абстрактності змісту конституційних екологічних прав й обов'язків не свідчить про те що вони не конкретизовані, вони повинні мати чіткі межі, встановлені нормами чинного екологічного законодавства, а це можливо лише при подальшій його кодифікації. При цьому ще раз наголосимо, що необхідно визначитися з термінологією, яка використовується при формуванні екологічного законодавства.

В сучасних умовах важливого значення набуває питання оперування термінологією правової екології. У різних поресурсових кодексах і законах один і той же термін інколи застосовується в різних значеннях, що для конкретної правової системи взагалі є не припустимим. В екологічно-правовій доктрині поняття «довілля» (синонім «навколишнє середовище») і «навколишнє природне середовище» не тотожні за змістом. *Навколишнє природне середовище* – це сукупність усіх природних об'єктів, що перебувають у нерозривному зв'язку і створюють єдину екологічну систему. З терміном «довілля» тісно пов'язане поняття «природа». Слід також чітко розуміти, що мав на увазі законодавець коли вводив імперативний припис *«не заподіювати шкоду природі»*. Термін «природа» прийнято застосовувати в широкому і вузькому сенсі. В широкому сенсі – це вся різноманітність матерії, що рухається, включаючи і суспільство. У вузькому сенсі під «природою» розуміється та частина різноманітного світу, яка оточує суспільство [17, с. 43]. А. П. Гетьман наголошує на тому, що конструювання та правильне визначення термінологічного апарату, створення адекватної потребам регулювання суспільних відносин мови закону є нагальними не тільки для юридичної науки [9, с. 24-27].

Невідкладні проблеми сьогодення – визначити надійну форму збалансованої нормативно-правової регламентації екологічних прав та обов'язків, а також сформулювати теоретичні положення, розробити й обґрунтувати відповідні рекомендації, спрямовані на розвиток теорії екологічного права, удосконалення екологічного законодавства і практики його застосування щодо еколого-правового статусу громадян, забезпечити дієву юридичну кореляцію екологічних прав та обов'язків в правовідносинах, їх взаємодію як парних

правових категорій, взаємообумовлених та взаємопов'язаних в процесі безпосередньої реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейцев В. І. Антропоцист – соціально-екологічний імператив розвитку екологічних правовідносин у процесі євроінтеграції [Текст] / В. І. Андрейцев // Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 5 груд. 2014 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2014. – С. 10-14.
2. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки [Текст] : навч. на наук.-практ. посіб. / В. І. Андрейцев – К.: Знання-Прес, 2002. – 332 с.
3. Анісімова Г. В. Здійснення громадянами екологічних прав [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Г. В. Анісімова. – Х., 1996. – 24 с.
4. Балюк Г. І. Досвід правового регулювання відносин щодо охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічних прав громадян на рівні Європейського Союзу та його значення для адаптації законодавства України [Текст] / Г. І. Балюк // Бюл. М-ва юстиції України. – К., 2007. – № 5. – С. 77-98.
5. Васильєва М. І. Право громадян СРСР на здорову оточуючу середовище [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / М. І. Васильєва – М., 1990. – 26 с.
6. Васильєва М. І. Экологические права человека – важнейшие права нового поколения [Текст] / М. И. Васильева // Права человека: итоги века, тенденции, перспективы / под общ. ред. Е. А. Лукашевой. – М. : Норма, 2002. – С. 40-76.
7. Відомості Верховної Ради України.
8. Відомості Верховної Ради УРСР.
9. Гетьман А. П. Мова екологічного законодавства: сучасні проблеми та перспективи розвитку [Текст] / А. П. Гетьман // Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин і природокористування в Україні та країнах СНД : Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 10-11 верес. 2010 р.). – Луцьк : РВВ ЛНТУ / Львівський національний технічний університет, Інститут держави і права ім. В.М.Корсецького НАН України, Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, Апеляційний суд Волинської області, 2010. – С. 24-27.
10. Гетьман А. П. Становлення та розвиток інституту екологічних прав людини у законодавстві України [Текст] / А. П. Гетьман, В. В. Костицький // Право України. – 2012. – С. 180-202.
11. Гирусов Э. В. Экологическое сознание как условие оптимизации взаимодействия общества и природы [Текст] / Э. В. Гирусов // Философские проблемы глобальной экологии. – М.: Наука, 1983. – 352 с.
12. Екологічне право [Текст] : підручник / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого»; за ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Право, 2013. – 432 с.
13. Кобецька Н. Р. Екологічні права громадян України [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Н. Р. Кобецька. – К., 1998. – 173 с.
14. Медведєв К. В. Екологічні права громадян України: гарантії їх судового захисту [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / К. В. Медведєв. – К., 2012. – 17 с.

15. Морозовська Т. В. Екологічні права громадян України та ЄС: порівняльний аналіз [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Т. В. Морозовська . – К., 2012. – 19 с.

16. Тагієв С. Р. Обов'язки фізичних осіб в галузі охорони довкілля [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / С. Р. Тагієв ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2009. – 209 с.

17. Талеева А. М. О понятийном аппарате теории взаимодействия общества и природы [Текст] / А. М. Талеева // Вестник Моск. ун-та. Сер. УШ. Философия. – 1970. – № 5. – С. 43.

18. Шемшученко Ю. С. Правовые проблемы экологии [Текст] / Ю. С. Шемшученко. – К.: Наук. думка, 1989. – 231 с.

ВІДШКОДУВАННЯ ВТРАТ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК ФОРМА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ

ЛІСОВА Т. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Сучасна земельна реформа, яка здійснюється в Україні з початку 90-х рр. ХХ ст., обумовила системне оновлення сучасного земельного законодавства України. Позначилися такі зміни і на одному із правових утворень земельного права, а саме групі правових норм, які регулюють суспільні відносини щодо відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва.

Не можна не погодитися з П.Ф. Кулиничем, що під час радянської доби юридична природа відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва полягала в забезпеченні насамперед компенсаційної, а також охоронної та регулятивної функцій щодо сільськогосподарського земельного фонду країни [1, с. 122].

Визначення втрат сільськогосподарського виробництва та підстави їх відшкодування містяться у ст. 207 Земельного кодексу України. Відповідно до ст. 207 Земельного кодексу України втрати сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва включають: а) втрати сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників; б) втрати, завдані обмеженням у землекористуванні та погіршенням якості земель; в) втрати сільськогосподарських угідь (ріллі, багаторічних насаджень, перелогів, сінокосів, пасовищ), лісових земель та чагарників як основного засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві внаслідок вилучення (викупу) їх для потреб, не пов'язаних із сільськогосподарським і лісогосподарським виробництвом; г) втрати, завдані обмеженням прав власників землі і землекористувачів, у тому числі орендарів;

**Громадська організація
«Правовий світ»**

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

**«ДЕРЖАВА І ПРАВО
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
РЕАЛІЇ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ»**

6-7 лютого 2015 р.

Дніпропетровськ, 2015

ББК 67.01я4
УДК 342(06)

Д 36 **Держави і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи**: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпропетровськ, 6-7 лютого 2015 р., – Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2015. – 104 с.

У матеріалах зібрані тези доповідей, які були подані учасниками Міжнародної науково-практичної конференції **«Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи»** (м. Дніпропетровськ, 6-7 лютого 2015 р.).

НАПРЯМ 6. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН:

СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Анісімова Г. В. 47

ВІДШКОДУВАННЯ ВТРАТ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО

ВИРОБНИЦТВА ЯК ФОРМА ПРАВОВОГО

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ

Лісова Т. В. 51

НАПРЯМ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

ЩОДО СКЛАДОВОГО ЕЛЕМЕНТУ ПОНЯТТЯ «ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ
В СІМ'Ї» ЯК ОБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Горбова Г. О. 55

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА БЮДЖЕТНУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ

Єфіменко Т. Л. 59

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

У ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРАХ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ

У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Кальник В. В. 61

ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ,
ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ БАНКІВСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Коваленко А. А. 64

НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УГОЛОВА ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПОСЯГАТЕЛЬНОСТЬ
НА ЖИЗНЬ СУДЬИ, НАРОДНОГО ЗАСЕДАТЕЛЯ
ИЛИ ПРИСЯЖНОГО УКРАИНЫ И РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН:
СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Валькова Е. В., Безуиенко С. В. 67

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВОСУДЦЯ»
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Валькова Є. В., Вербицька М. О. 70

ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ РЕЙДЕРСТВУ ЯК СПОСОБУ
ПРОТИДІЇ ЗАКОННИЙ ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Кудлай К. В. 73

ВКАЗІВКА НА НАСИЛЬСТВО У КК УКРАЇНИ

Накопечна Л. А. 75

ПРИЧИННИЙ ЗВ'ЯЗОК ЯК ФАКУЛЬТАТИВНА ОЗНАКА
ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ:

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ

Слижук Д. В. 77

НАПРЯМ 9. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ:

АНАЛОГІ ЗАРУБІЖНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Біліченко Т. О. 81

ПРОГАЛИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ:

НЕДОЛІК ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ?

Забарний М. М. 84

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ РІШЕННЯ

ПРО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ

Карпушин С. Ю. 87